

**ԱՌԻԴԻՏԻ, ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ԱՏՈՒԳՄԱՆ և ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ
ՓՈՐԾԱՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ
ՖԻՆԱՆՍԱԿԱՆ ՎԵՐԱՀՍԿՈՂՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱԿԱՆԱՑՄԱՆ
ՀԱՄԱՏԵՔՍՏՈՒՄ**

Մամիկոնյան Կ.Հ. , Գալստյան Է.Լ.

Փորձաքննությունների ազգային բյուրո,
Երևան, Հայաստան

Հոդվածը նվիրված է ֆինանսական համակարգի վերահսկման կարևոր լծակներից մեկին՝ ֆինանսական վերահսկողությանը, որի իրականացման հիմքում ընկած են ինչպես հաշվապահական հաշվառման փաստաթղթերի ուսումնասիրման, այնպես էլ փաստացի տվյալների ստացման մեթոդները, որոնք հետազայում կիրառվում են ֆինանսական խախտումներ հայտնաբերելու և ապացույցների վրա հիմնված բացահայտումներ կատարելու նպատակով:

Նշվել է, որ ֆինանսական վերահսկողությունն իրականացվում է աուդիտի, ֆինանսական ստուգման, ինչպես նաև տնտեսագիտական փորձաքննության միջոցով, սակայն ֆինանսական վերահսկողության իրականացման մեթոդների միջև հստակ սահմաններ չկան, դրանցում ներառված են նաև այլ մեթոդների տարրեր, որոնցից շատերը փոխկապակցված են, ինչն էլ միատիպ խնդիրների լուծման համար թույլ է տալիս ընտրել և կառուցել տարբեր մեթոդների և գործիքակազմերի հաջորդական կիրառման որոշակիացված համակարգեր (մեթոդաբանություն):

Հոդվածում ներկայացվել է աուդիտի, ֆինանսական ստուգման և տնտեսագիտական փորձաքննության նպատակների և գործառույթների համեմատական վերլուծություն, ինչը վերահսկողության իրականացման առումով արտահայտվում է ուսումնասիրման, ստուգման, հետազոտության կատարման առաջադրանքներում և վերահսկողության խնդիրների ճիշտ ձևակերպումներում:

Բանալի բառեր. ֆինանսական վերահսկողություն, աուդիտ, ֆինանսական ստուգում, տնտեսագիտական փորձաքննություն, ֆինանսական հետազոտություն, մեթոդաբանություն:

Թղթակցական հասցեն՝ Մամիկոնյան Կարեն Հովհաննեսի, տնտեսագիտության թեկնածու, դոցենտ, Գիտական հետազոտությունների և տեխնիկական փորձարկումների համակարգման բաժնի պետ, Տնտեսագիտական և հաշվապահական փորձաքննությունների բաժնի փորձագետ, ՀՀ ԳԱԱ «Փորձաքննությունների ազգային բյուրո» ՊՈԱԿ, ք. Երևան, Իսակովի պող., 24,
e-mail: mamikonyankaren@gmail.com

Պերուի մայրաքաղաք Լիմայում տեղի ունեցած 1977 թվականին Միջազգային բարձրագույն վերահսկողության կազմակերպության IX համագումարում ընդունված վերահսկողության սկզբունքների վերաբերյալ հայտարարության առաջին հոդվածի համաձայն՝ «Վերահսկողության նպատակը, բովանդակությունը և կազմակերպումը հանդիսանում են հասարակական ֆինանսական միջավայրի կառավարման պարտադիր տարրեր, որպես այդպիսի կառավարում է ենթադրում պատասխանատվությունը հասարակության առջև: Վերահսկողությունը իրականացնելն ինքնանպատակ չէ, այն համարվում է կարգավորող համակարգ, որի նպատակն է՝ բացահայտել ընդունված ստանդարտներից, օրինականության սկզբունքներից, արտադրողականությունից, արդյունավետությունից, ինչպես նաև նախորդ փուլերում ֆինասական խնայողությունների կառավարման ընթացքում թույլ տրված շեղումները: Այն հնարավորություն է տալիս վաղ փուլերում իրականացնել համապատասխան միջոցառումներ՝ մեղավորներին պատասխանատվության ենթարկելու, ինչպես նաև վնաս կրելու համար ստանալ համապատասխան փոխհատուցում կամ ձեռնարկել միջոցառումներ՝ հետագայում կատարվող նմանատիպ խախտումները կանխելու կամ նվազեցնելու նպատակով» [1]:

«Վերահսկողություն» հասկացությունը տարբեր հեղինակների կողմից տարբեր ձևով է ներկայացվում: Օրինակ՝ Մ. Մեսկոնի, Մ. Ալբերտի և Ա. Խեդրուրի կողմից վերահսկողության հասկացությունը ներկայացվում է որպես «Նպատակին հասնելու ապահովման գործընթաց» [2, էջ 51]: Է.Ա. Կոչերինի ներկայացմամբ վերահսկողությունը «Կառավարման ավարտական փուլի ընթացքում հետադարձ կապի առանցքային մեխանիզմն է», իսկ Վ.Ի. Վենեդիկտովայի ներկայացմամբ՝ «Վերահսկողությունը կազակերպության գործունեության բազմակողմանի համապարփակ ուսումնասիրություն է, տնտեսական գործունեության արդյունավետ և օրինական իրականացում, հաշվապահական հաշվառման հաշվետվություններում ներկայացվող տնտեսական և ֆինանսական գործունեության և վերահսկվող օբյեկտի փաստացի իրավիճակի համադրման նկատմամբ տեղեկատվության հուսալիություն» [3]:

Պերական կառավարչական վերահսկողությունն ապահովում է օրինականության պահպանությունը պետության և հասարակության շահերից ելնելով, ստուգում է ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց կողմից պետության նկատմամբ պարտավորությունների կատարումը: Ներտնտեսական վերահսկողությունը (հաշվապահական և հանրային) պաշտպանում է ձեռնարկության և նրա անձնակազմի շահերը չարաշահումներից, գողությունից և վատ կառավարումից, ինչպես նաև ապահովում է տնտեսական գործունեության արդյունավետության բարձրացում: Տնտեսաիրավական կամ ֆինանսական վերահսկողությունն՝ ի շահ ամբողջ հասարակության, իրականացվում է տնտեսական և իրավապահ մարմինների կողմից:

Ֆինանսական վերահսկողությունը թույլ է տալիս պարզել տնտեսության կառավարման ընթացքում ի հայտ եկած ֆինանսական թերությունները, ինչպես և

ուղղություններ է նախանշում՝ վերջիններս ժամանակին վերացնելու և համապատասխան լուծումներ գտնելու առումով: Ֆինանսական վերահսկողությունը ոչ միայն ենթադրում է տնտեսական գործունեության վերահսկում, այլև և՛ իրավաբանական և՛ տնտեսական վերահսկողության տարատեսակ է, որոնք էլ այս պարագայում փոխլրացնում են միմյանց: Այն հետադարձ կապ է ստեղծում արդեն իսկ իրականացված և դեռևս իրականացվող ֆինանսական գործառույթների միջև, ինչի արդյունքում նվազագույնի է հասցվում ֆինանսական բնույթի խախտումները:

Ֆինանսական վերահսկողությունը կարևոր նշանակություն ունի ֆինանսական հանցագործությունների նվազեցման համատեքստում տնտեսության կայունացման գործում՝ կազմակերպությունների դեպքում՝ դրանց ֆինանսական կայունության բարձրացման, պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների դեպքում՝ համապատասխանաբար բյուջետային ծախսերի նվազեցման և եկամուտների հավաքագրման արդյունավետության առումով:

Ֆինանսական վերահսկողության համակարգի տարրերից են նաև՝ ա) *պետական ֆինանսական վերահսկողությունը*, բ) *ներքին վերահսկողությունը*, գ) *աուդիտը*: Ներկայացվածների ֆունկցիոնալ տարբերությունների վերլուծության նպատակով հարկ է նշել, որ պետական ֆինանսական վերահսկողությունն իր հերթին բաժանվում է՝ համապետական, ներգերատեսչական և արտագերատեսչական վերահսկողության տեսակների: Իսկ ներքին վերահսկողության համակարգը բաղկացած է ա) *ներքին աուդիտի* և բ) *կառավարչական վերահսկողության* ենթահամակարգերից: Համապետական վերահսկողությունն իրականացվում է պետական մարմինների կողմից և ընդգրկում ՀՀ տնտեսավարող բոլոր սուբյեկտները՝ անկախ սեփականության ձևից և գերատեսչական ենթակայությունից: Համապետական ֆինանսական վերահսկողության հիմնական խնդիրներն են՝ պետության ֆինանսական միջոցների բաշխման օրինականության և օգտագործման արդյունավետության, հարկային պարտավորությունների վիճակի, ինչպես նաև հաշվապահական հաշվառման վարման հավաստիության ստուգումը: *Ներգերատեսչական վերահսկողությունն* անց է կացվում պետական կառավարման մարմինների կողմից, որոնք ստուգում են իրենց ենթակայության տակ գտնվող կազմակերպությունների գործունեությունը: *Արտագերատեսչական վերահսկողությունը* կատարվում է մասնավորապես ՀՀ Ֆինանսների նախարարության վերահսկողության ստորաբաժանման կողմից տարբեր կազմակերպությունների ֆինանսատնտեսական գործունեության վերստուգման միջոցով: *Ներքին աուդիտի* և *կառավարչական վերահսկողության* խնդիրներից են՝ կառավարման գործընթացի հստակ իրականացումը, տնտեսական գործունեության արդյունավետության բարձրացումը և այլն [4, էջ 20-21]:

Պետական ֆինանսական վերահսկողությունն իրենից ենթադրում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների կողմից ֆինանսական ոլորտի

օրենսդրությանը համապատասխանության, պետական ֆինանսների և նյութական ռեսուրսների նպատակային և արդյունավետ օգտագործման ստուգում, որն իր մեջ ներառում է բյուջետային և արտաբյուջետային միջոցների ծախսման վերահսկողությունը՝ դրամաշրջանառության կազմակերպումը, պետական վարկային ռեսուրսների օգտագործումը, պետական ներքին և արտաքին պարտքի վիճակը, պետական պահուստները, ֆինանսական և հարկային արտոնությունների տրամադրումը, բացի այդ՝ համայնքներում իրականացվում է տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պետական մարմինների կողմից փոխանցված ֆինանսական և նյութական ռեսուրսների օգտագործման օրինականության հետ կապված վերահսկողություն:

Ստացվում է սակայն, որ մասնագիտական գրականությամբ առաջարկվող դասակարգումներից և ոչ մեկը հաշվի չի առնում վերահսկողության տեսակների ամբողջ բազմազանությունը և չի համապատասխանում համակարգային սկզբունքներին: Տարբեր հեղինակների մոտ հիմնականում ցույց են տրվում վերահսկողության տեսակների, ձևերի, մեթոդների և հիմքերի միախառնում:

Ընդհանուր առմամբ, ֆինանսական վերահսկողությունն իրականացվում է **աուդիտի** կամ **վերստուգման**, **ֆինանսական** կամ **թեմատիկ ստուգման**, ինչպես նաև **տնտեսագիտական փորձաքննության** միջոցով: Պետք է փաստել, որ հաճախ ֆինանսական վերահսկողության այս երեք տեսակների մեթոդները նույնականացվում են դրանց իրականացման այնպիսի իրավիճակներում, որ գրեթե նույն գործիքակազմերով են բացահայտում կամ պարզում տնտեսության կառավարման ընթացքում առաջացած ֆինանսական խախտումները, սակայն և, այստեղ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, որ իրենց նպատակներով և գործառույթներով տարբերվում են միմյանցից:

Ստորև փորձ է արվել ներկայացնել ֆինանսական վերահսկողության իրականացման համատեքստում աուդիտի, ֆինանսական ստուգման և տնտեսագիտական փորձաքննության նպատակների և գործառույթների հիմնական տարբերությունների համեմատական վերլուծությունը:

Աուդիտ

«Աուդիտորական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 10-րդ հոդվածի համաձայն «Աուդիտն աուդիտի ենթարկվող անձի ֆինանսական հաշվետվություններում ներկայացված տեղեկատվության ստուգումն է այդ տեղեկատվության արժանահավատության վերաբերյալ անկախ կարծիք արտահայտելու նպատակով, որն իրականացվում է աուդիտորական եզրակացություն տրամադրելու միջոցով» (ըստ կարծիք բառի բառարանային բացատրության՝ «Կարծիքը դա որևէ բանի կամ որևէ մեկի գնահատականն է՝ վերաբերմունքը և արտահայտող դատողությունը, եզրակացությունը, համոզմունքը, տեսակետը»): Իսկ նույն օրենքի 9-րդ հոդվածի համաձայն «...Աուդիտը և աուդիտորական դիտարկումն աուդիտորական կազմակերպությանը հնարավորություն են

ընձեռում տեղեկատվության արժանահավաստության վերաբերյալ ապահովելու հավաստիացում ...» [5]:

Աուդիտը փաստաթղթային հիմնավորմամբ տնտեսական և իրավական ակտերի առավելագույն լուսաբանումն ու կատարված վերլուծությունն է, դրանց գնահատումը, կարծիքի ձևավորումը, ֆինանսական կարգապահության պահպանումը, ֆինանսական գործարքների օրինականությունը, հուսալիությունը և նպատակահարմարությունը, որը տնտեսական գործունեությունը չվերահսկող, *անկախ ստուգման* մի տեսակ է: Աուդիտի նպատակն է՝ ուսումնասիրման արդյունքում կազմակերպությունների կողմից ներկայացվող ֆինանսական հաշվետվությունների հավաստիությունն ու արժանահավատությունը պարզելը, կազմակերպության կողմից կատարված ֆինանսական սխալներն ու անհամապատասխանությունները վերլուծելը և վերհանելը, ինչպես նաև կազմակերպության ղեկավարությանը առաջարկություններ (խորհրդատվություն) ներկայացնելը՝ հայտնաբերված խախտումները վերացնելու, հետագա սխալները կանխարգելելու ուղիների վերաբերյալ:

Աուդիտի ժամանակ աուդիտորն ինքն է ընտրում այն տեղեկատվությունը, փաստաթղթերի տեսակները, որոնք անհրաժեշտ են աուդիտորական ստուգում իրականացնելու և եզրակացություն կազմելու համար: Հատկանշական է, որ պատվիրատուն կարող սահմանափակված տվյալներ տալ աուդիտորին, ինչի վերաբերյալ պետք է նշումներ կատարվեն աուդիտորական եզրակացության մեջ: Բացի այդ, աուդիտորն իր հաշվետվության մեջ նշում է նաև այն հանգամանքները, որոնք կարող են էականորեն ազդել այդ հաշվետվության հավաստիության վրա: Աուդիտն իրականացվում է՝ պարտադիր, արտաքին կամավոր և ներքին կարգով:

Պարտադիր աուդիտը որոշակի չափորոշիչներով ընտրված կազմակերպությունների ֆինանսական հաշվետվությունների վերահսկողության համար անցկացվող տարեկան աուդիտն է: «Հաշվապահական հաշվառման» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդվածի համաձայն պարտադիր աուդիտի են ենթակա հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող կազմակերպությունները, խոշոր և միջին կազմակերպությունները, խոշոր խմբերը, նաև այն խումբը, որի մայր կազմակերպությունը հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող կազմակերպություն է, և բացի այդ, այլ օրենքով ևս կարող են սահմանվել կազմակերպությունների և խմբերի տեսակներ [6]:

Արտաքին աուդիտն իրականացվում է անկախ աուդիտորական կազմակերպությունների կողմից՝ աուդիտի ենթարկվող կազմակերպության ղեկավար մարմինների ու հիմնադիրների նախաձեռնությամբ, որպեսզի հնարավոր լինի գնահատել կազմակերպության ֆինանսական և տնտեսական գործունեությունը, բարձրացնել նրա վստահության մակարդակը, նվազեցնել հարկային ռիսկերը և այլն: Աուդիտ իրականացնելիս մշակվում են առաջարկություններ, որոնք կարող են օգտագործվել

կազմակերպությունների ֆինանսական միջոցների օգտագործման արդյունավետության բարձրացման համար:

Ներքին աուդիտին իրականացվում է կազմակերպության ներքին ուժերով՝ հաստիքային աուդիտորների միջոցով, որպեսզի կազմակերպության ղեկավարությունը տեղեկություն ստանա կազմակերպության իրական ֆինանսական պատկերի վերաբերյալ: Ներքին աուդիտը «Ներքին աուդիտի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաձայն՝ «Անկախ, օբյեկտիվ հավաստիացման և խորհրդատվական գործառույթ է, որն ուղղված է կազմակերպության գործունեության արդյունքի մեծացմանը և բարելավմանը: Այն աջակցում է կազմակերպությանը հասնել իր նպատակներին՝ կազմակերպության ռիսկերի կառավարման, հսկողության ու կառավարչական գործընթացների համակարգված և կանոնակարգված գնահատման ու բարելավման միջոցով ...» [7]: Ներքին աուդիտի ճիշտ կազմակերպման դեպքում այն կարող է նպաստել կազմակերպության ֆինանսական կայունության ապահովմանը, հարկային հաշվարկների և ֆինանսական հաշվետվությունների կազմման ճշտությանը և նրանց նկատմամբ վստահությանը, պետական և համայնքային բյուջեների արդյունավետ օգտագործմանը և կառավարմանը, ինչն էլ կարող է հիմք հանդիսանալ ներդրումների ներգրավման և վարկավորման համար:

Այն դեպքում, երբ ներքին աուդիտի կողմից օբյեկտիվ կամ սուբյեկտիվ պատճառներով չեն ուսումնասիրվում, չեն հատնաբերվում կամ անտեսվում են օրենսդրական ակնառու խախտումները, հետագայում պետական և համայնքային բյուջեների, ինչպես նաև կազմակերպության ֆինանսական գործառնությունների ստուգման իրականացման կամ տարբեր վարույթներով նշանակված տնտեսագիտական փորձաքննությունների անցկացման ժամանակ հայտնաբերվում կամ պարզվում է, որ բյուջեներն արդյունավետ և նպատակային չեն օգտագործվել, հարկային եկամուտները թերի են հավաքագրվել, հարկ վճարողի կողմից հարկի գումարը կամ հարկման բազան թաքցվել կամ պակաս է ցույց տրվել կամ հարկերը ճիշտ չեն հաշվարկվել, գործունեության արդյունքում կազմակերպության իրական շահույթը քողարկվել է և՛ պետությունից և՛ բաժնետերերից, նաև այլ բացահայտումներ: Արդյունքում, ֆինանսական խախտումների բացահայտման նպատակով համապատասխան մարմինների կողմից իրականացված ստուգմամբ և տնտեսագիտական դատական փորձաքննությունների անցկացմամբ պարզվում է պետությանը պատճառված վնասի չափը:

Հատկանշական է, որ ներքին աուդիտը որոշ դեպքերում նաև ունենում է հակառակ ազդեցություն՝ խեղաթյուրում կամ ոչ օբյեկտիվ է ներկայացնում կազմակերպությունների ֆինանսական արդյունքները, մասնավորապես՝ նման արդյունքներ հիմնականում ստացվում են այն պատճառով, որ ներքին աուդիտ իրականացնողները հանդիսանում են տվյալ կազմակերպության հաստիքային աշխատողներ, և բնականաբար, որոշ դեպքերում կարող են կատարել նաև վերադասի հրամանները, կամ էլ՝ նման

աշխատանքներ կատարելու համար ունենալ մասնագիտական ոչ բավարար փորձառություն և պակաս կարողություններ:

Ֆինանսական ստուգում

Ֆինանսական ստուգումն իրակացվում է պետական վերադաս մարմնի կամ դրա իրավասությունն ունեցող կազմակերպության կողմից տրված հրամանի, պահանջի (թույլտվության) համաձայն: Ի դեպ, ստուգում կարող է իրականացվել նաև իրավապահ մարմինների պահանջով:

Ֆինանսական ստուգման նպատակն է՝ ստուգման արդյունքում տարբեր կազմակերպություններում ֆինանսական չարաշահումներ հայտնաբերելը, ֆինանսական, հարկային ու այլ հաշվետվությունների և հաշվարկների կազմման արժանահավատությունը, սահմանված ժամկետներում ներկայացնելը, ինչպես նաև հարկային, մաքսային ու այլ ոլորտներին վերաբերող իրավական ակտերին դրանց համապատասխանությունը պարզելը, իսկ պետական և համայնքային բյուջեների, արտաբյուջեների կամ պետական մասնակցությամբ բաժնետիրական ընկերությունների դեպքում՝ նաև ֆինանսական միջոցների ոչ արդյունավետ և ոչ նպատակային օգտագործումը պարզելն է:

Ֆինանսական ստուգումները, փաստորեն, ֆինանսական միջոցների շարժի, արտադրանքի, ապրանքների, ապրանքանյութական արժեքների, ծառայությունների մատուցման իրական ծավալների և ուղղությունների ուսումնասիրություն է, ինչպես նաև ստուգվող օբյեկտի կողմից կատարած գործարքների և գործառնությունների օրինականության, արդյունավետության, արտադրողականության փաստացի ցուցանիշների պարզում:

«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն. «Ստուգումն օրենքի հիման վրա իրականացվող ընթացակարգ է, որով պարզվում է տնտեսավարող սուբյեկտի ներկայացրած հաշվետվությունների, հաշվարկների, ելակետային տվյալների, այլ փաստաթղթերի արժանահավատությունը և վերջինիս ծավալած փաստացի գործունեության համապատասխանությունն օրենքների և այլ իրավական ակտերի պահանջներին: Ստուգումները կարող են լինել թեմատիկ՝ ուղղված տնտեսավարող սուբյեկտի գործունեության հետ կապված առանձին տարրերի փաստացի իրավիճակը պարզելուն, կամ համալիր՝ ուղղված տնտեսավարող սուբյեկտի ամբողջ ֆինանսատնտեսական գործունեության փաստացի իրավիճակը պարզելուն» [8]:

Հատկանշական է, որ ֆինանսական ստուգման ընթացքում ստուգումն իրականացնող անձն իրավունք ունի պահանջել փաստաթղթեր, տվյալներ և այլ տեղեկություններ, բացատրություններ, տեղեկանքներ, որոնք անմիջականորեն առնչվում են իրենց իրավասության շրջանակներում իրականացվող ստուգման նպատակներին, իսկ տնտեսավարող սուբյեկտի պաշտոնատար անձը պարտավոր է ստուգումն իրականացնող

պաշտոնատար անձի պահանջով ներկայացնել պահանջվող փաստաթղթերը: «Ստուգումների մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Ստուգումն իրականացնող անձը պարտավոր է՝ .... բ) առանց տնտեսավարող սուբյեկտի պաշտոնատար անձի գրավոր համաձայնության՝ չհրապարակել ստուգման ընթացքում իրեն հայտնի դարձած տնտեսավարող սուբյեկտի գործառնությունների վերաբերյալ տեղեկությունները, գործունեության մասին ցանկացած ծրագրի կամ մշակման, գյուրի, օգտակար մոդելի, արդյունաբերական նմուշի մասին տեղեկությունները և դրա վերաբերյալ ցանկացած այլ տեղեկատվություն ....» [9]: Ստուգման վերջնարդյունքում կազմվում է ստուգման ակտ՝ 2 օրինակից, որոնք ստորագրվում են ստուգում իրականացնող անձի (ստուգող խմբի) և ստուգվող կազմակերպության ղեկավարի, հաշվապահի կամ պատասխանատու անձանց կողմից:

Ֆինանսական ստուգման ժամկետը սահմանափակ է, քանի որ ստուգումները և ուսումնասիրությունները կարգավորող օրենսդրությամբ տնտեսավարող սուբյեկտի մոտ մեկ ստուգման ժամկետը կարող է սահմանվել ոչ ավելի, քան 15 անընդմեջ աշխատանքային օրը, միևնույն ժամանակ, ստուգման ժամկետը չպետք է գերազանցի ստուգում իրականացնելու մասին համապատասխան պետական մարմնի ղեկավարի հրամանում կամ հանձնարարագրում նշված ժամկետը:

Ըստ վերահսկողության միջոցառումների բնույթի ֆինանսական ստուգումը լինում է պլանավորված և չպլանավորված: Առաջին դեպքում վերահսկողությունը ենթակա է որոշակի պլանավորման, իսկ երկրորդում՝ այն իրականացվում է անհրաժեշտության դեպքում: Օրինակ, հարկային օրենսդրությունը չի սահմանափակում հարկային մարմիններին հանկարծակի հարկային հսկողություն իրականացնելու առումով: Այնուամենայնիվ, պլանային վերահսկողությունը կազմում է ստուգումների գերակշռող մասը: Ֆինանսական ստուգման ընթացքում կարող են կազմվել նաև միջանկյալ ակտեր: Հարկ է նշել, որ ֆինանսական ստուգման ժամանակ ստուգողն ինքն է ընտրում այն փաստաթղթերի տեսակը և քանակը, որն իրեն անհրաժեշտ է:

Այն փաստը, որ ֆինանսական վերահսկողությունն ունի տարբեր նպատակներ և խնդիրներ, որոշում է նաև վերջիններիս լուծման տարբերակված մոտեցումները, այսինքն՝ վերահսկվող օբյեկտների ֆինանսական վիճակի ստուգումների, գնահատման և վերլուծության որոշակի մեթոդների կիրառման անհրաժեշտությունը: Որոշակի մեթոդի կիրառումը կախված է նաև մի շարք այլ գործոններից, ի թիվս՝ կարգավորող մարմինների գործունեության իրավական կարգավիճակից և բնութագրերից, վերահսկման ձևերից և օբյեկտներից, վերահսկողության իրավահարաբերությունների առաջացման հիմքերից, հաշվապահական հաշվառման առանձնահատկություններից, վերահսկվող անձի եկամուտների և ծախսերի ֆինանսական ու իրավական ռեժիմից և այլն:

Տնտեսագիտական փորձաքննություն

Տնտեսագիտական փորձաքննության (դատաֆինանսատնտեսագիտական և դատահաշվապահական) հիմնական խնդիրն է՝ ապահովել քրեական և դատական վարույթներով ապացույցների ստացումը՝ լայն իմաստով ներկայացնելով որպես գործի էական հանգամանքները պարզելուն ուղղված դատավարական գործողություն: Ըստ էության, տնտեսագիտական փորձաքննության նպատակը՝ ֆինանսական հետազոտության արդյունքում հետաքննության կամ դատարանի միջոցով փորձաքննությանը տրամադրված փաստաթղթերում ամփոփված տնտեսագիտական բնույթի տեղեկատվության վերաբերյալ օրենսդրության խախտումների փաստերն ու հանգամանքները՝ տնտեսական հանցագործություններով քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատական վարույթներով ապացույցներ ստանալու նպատակով պարզելն (բացահայտելն) է:

Այն հատուկ գիտելիքների և հմտությունների վրա հիմնված *ֆինանսական հետազոտության* իրականացման և գրավոր եզրակացության ու կարծիքի վրա հիմնված գործառույթ է: Եվ հատկանշականն այն է, որ փորձագիտական եզրահանգման գալու ողջ հետազոտական գործընթացի ընթացքում միաժամանակ օգտագործվում են տնտեսագիտության, մասնավորապես՝ հանրային և կորպորատիվ ֆինանսների, ֆինանսական մենեջմենթի, հաշվապահական հաշվառման և աուդիտի, ինչպես նաև ֆինանսական իրավունքի մասնագիտական ոլորտներում հատուկ գիտելիքների ընձեռած ժամանակակից բոլոր հնարավորությունները:

Այն ապացուցողական իրավունքի ինստիտուտ է և կարող է օգնել կողմերին՝ իրավապահ մարմիններին, դատարաններին, ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց պարզելու կամ հերքելու իրավախախտումների փաստերը: Համաձայն Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված փորձագետի վերաբերյալ ներկայացված առանձնահատկությունների. «Փորձագետը վարույթի առարկայով չչափազորված այն անձն է, որը հատուկ գիտելիքների կամ հմտությունների օգտագործմամբ օժանդակում է վարույթին ...»: Հարկ է նաև նշել, որ նշված հոդվածի համաձայն՝ քրեական վարույթին ՀՀ իրավունքի կամ միջազգային իրավունքի հարցերով փորձագետ չի ներգրավվում:

Ըստ Պ.Կ. Պոշյունասի՝ «Փորձաքննությունը էական հանգամանքներ հիմնավորելու նպատակով իրականացվող ինքնուրույն հետազոտություն է, որոնց պարզման համար պահանջվում են հատուկ գիտելիքներ, այլ ոչ թե վերահսկողական գործողություններ՝ կապված ստուգման եզրահանգումների հետ: Փորձաքննության միջոցով ստուգվում է հետաքննական վարկածը, այլ ոչ թե ստուգողի պնդումները որպես այդպիսին» [10]:

Ի լրումն վերը ներկայացվածի, հարկ է նշել, որ *փորձագետի եզրակացությունը, փորձագետի կարծիքը, փորձագետի ցուցմունքը* քրեական վարույթում ապացույցի տեսակներ են համարվում, իսկ վարչական դատավարությունում՝ փորձագետի եզրակացությունը (կարծիքը), քաղաքացիական դատավարությունում՝ փորձագետի

Եզրակացությունը: Եթե փորձագետի եզրակացությունը թերի կամ անորոշ է, կարող է նշանակվել լրացուցիչ փորձաքննություն: Իսկ եթե փորձագետի եզրակացությունը հիմնավորված չէ, հանձնաժողովային փորձաքննություն կատարած փորձագետները չեն հանգել միասնական հետևության, անթույլատրելի են ճանաչվել փորձաքննության ընթացքում օգտագործված ապացույցները, կամ խախտվել է փորձաքննության կատարման կարգը, դատավարական կանոնները, փորձագետի եզրակացությունն անարժանահավատ է կամ ոչ հիմնավոր, կամ առկա են հակասություններ մի քանի փորձագետների եզրակացություններում, ապա նախաձեռնողը (քննիչի կամ դատարանի որոշմամբ) նշանակում է *կրկնակի* փորձաքննություն՝ դրա կատարումը հանձնարարելով մեկ այլ փորձագետի: Հետազոտության բարդությունից ելնելով՝ նշանակվում է *հանձնաժողովային* (հանձնարարվում է նույն փորձագիտական բնագավառի փորձագետների) և *համալիր* (հանձնարարվում է տարբեր փորձագիտական բնագավառների փորձագետների) փորձաքննություններ: Անհրաժեշտ հետազոտություններ կատարելուց հետո փորձագետը կազմում գրավոր եզրակացություն: Եթե առաջադրված հարցերը դուրս են փորձագետի հատուկ գիտելիքների և հմտությունների շրջանակներից, կամ ներկայացված նյութերը բավարար չեն այդ հարցերին պատասխանելու համար, ապա փորձագետի եզրակացությունում պետք է արտացոլվեն այդպիսի հարցերին պատասխանելու անհնարինության մասին հիմնավորումներ [11]:

Ընդհանուր առմամբ, տնտեսագիտական փորձաքննությունն առնչվում է տնտեսվարող սուբյեկտի ֆինանսական գործունեության հետ կապված խնդիրներին, բյուջեի հետ ֆինանսական հարաբերությունները կարգավորող օրենսդրության խախտումներին, պետական գնումների գործընթացի չարաշահումներին, առևտրային կազմակերպությունների բաժնետոմսերում կամ բաժնեմասերում ներդրումների հետ կապված գործարքներին, կազմակերպության կապիտալին և շահույթի բաշխմանը, պետության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, ինչպես նաև արտասահմանյան ընկերությունների մասնակցությամբ համատեղ կանոնադրական կապիտալով կազմակերպությունների կողմից շահաբաժինների վճարմանը և ֆինանսական տարբեր բնույթի գործարքներին, որոնց վերաբերյալ քաղաքացիական և վարչական դատավարական գործընթացներում, ինչպես նաև իրավապահ մարմինների կողմից հարուցած քրեական վարույթի շրջանակներում նախաձեռնողների կողմից տնտեսագիտական (դատաֆինանսատնտեսագիտական և դատահաշվապահական) փորձաքննություններ են նշանակվում:

Այդուհանդերձ, ի հավելումն վերը ներկայացվածի, հարկ է ամփոփ կերպով ներկայացնել ֆինանսական վերահսկողություն իրականացնող անձանց նպատակների հետևյալ շրջանակը. ա) պետական մարմինների ստուգման նպատակը՝ ներկայացված հաշվարկների և հաշվետվությունների արժանահավատությունը պարզելն է, բ) աուդիտորի

ստուգման նպատակը՝ ֆինանսական հաշվետվությունների օրենսդրությանը համապատասխան կազմված լինելը պարզելն է, գ) հետազոտողի (օրինակ՝ դատահաշվապահ փորձագետի) կողմից ստուգման նպատակը՝ ապացուցողական ելակետային տվյալների հիմնավորվածությունը պարզելն է:

Աղյուսակ 1.

Աուդիտի, ֆինանսական ստուգման և տնտեսագիտական փորձաքննության համեմատական վերլուծությունը

Գործառույթներ	Աուդիտ	Ֆինանսական ստուգում	Տնտեսագիտական փորձաքննություն
<p>Վերահսկողության նպատակը</p>	<p>Ուսումնասիրման արդյունքում կազմակերպությունների կողմից ներկայացվող ֆինանսական հաշվետվությունների հավաստիությունն ու արժանահավատությունը պարզելը, կազմակերպության կողմից կատարված ֆինանսական սխալներն ու անհամապատասխանությունները վերլուծելը և վերհանելը, ինչպես նաև կազմակերպության ղեկավարությանը առաջարկություններ (խորհրդատվություն) ներկայացնելը՝ հայտնաբերված խախտումները վերացնելու, հետագա սխալները կանխարգելելու ուղիների վերաբերյալ:</p>	<p>Ստուգման արդյունքում տարբեր կազմակերպություններում ֆինանսական չարաշահումներ հայտնաբերելը, ֆինանսական, հարկային ու այլ հաշվետվությունների և հաշվարկների կազմման արժանահավատությունը, սահմանված ժամկետներում ներկայացնելը, ինչպես նաև հարկային, մաքսային ու այլ ոլորտներին վերաբերող իրավական ակտերին համապատասխանությունը, նաև ֆինանսական միջոցների ոչ արդյունավետ և ոչ նպատակային օգտագործումը պարզելն է:</p>	<p>Հետազոտության արդյունքում հետաքննության կամ դատարանի միջոցով փորձաքննությանը տրամադրված փաստաթղթերում ամփոփված տնտեսագիտական բնույթի տեղեկատվության վերաբերյալ օրենսդրության խախտումների փաստերն ու հանգամանքները՝ տնտեսական հանցագործություններով քրեական, քաղաքացիական և վարչական դատական վարույթներով ապացույցներ ստանալու նպատակով պարզելն է (բացահայտելն) է:</p>
<p>Վերահսկողության փաստաթղթերը</p>	<p>Աուդիտորն ինքն է ընտրում փաստաթղթերի տեսակը և քանակը, սակայն պատվիրատուն կարող է սահմանափակ քանակով տվյալներ տրամադրել:</p>	<p>Ստուգող անձն ինքն է ընտրում փաստաթղթերի տեսակը և քանակը, իրավունք ունի պահանջելու ցանկացած փաստաթղթեր, որոնք անմիջականորեն առնչվում են իր իրավասության շրջանակներում իրականացվող ստուգման նպատակներին, իսկ կազմակերպությունը պարտավոր է տրամադրել դրանք:</p>	<p>Փորձագետը հետազոտում է նախաձեռնողի կողմից տրամադրված փաստաթղթերը (նյութերը), կարող է օգտվել նաև նախաձեռնողի կողմից տրված հետաքննությանը վերաբերող այլ նյութերից:</p>

Հրապարակայնությունը	Ներքին աուդիտը պարտավոր է պահպանել եզրակացության գաղտնիությունը, իսկ պարտադիր աուդիտի պարագայում՝ հանրային հետաքրքրություն ներկայացնող կազմակերպության դեպքում հրապարակային է:	Օրենքով կարող է նախատեսվել հրապարակայնություն:	Հրապարակային չէ:
Վերահսկողության իրականացման հիմքը	Կատարվում է պատվիրատուի պահանջով կամ օրենքով նախատեսված դեպքերում:	Վերադաս կամ դրա իրավասությունը ունեցող կազմակերպության կողմից, պլանավորած կամ հանկարծակի:	Քրեական կամ դատական վարույթի շրջանակներում:
Արտագրությունը	Ատորագրում է աուդիտի ներկայացուցիչը:	Ստորագրվում է ստուգողի և ստուգվողի ներկայացուցիչների կողմից, (ղեկավար, հաշվապահ և այլն):	Ստորագրում է փորձագետը:
Վերահսկողության իրականացման ժամկետները	Աուդիտի իրականացման ժամկետները որոշվում է պայմանագրով:	Ժամկետները կանոնակարգված է «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով:	Իրականացվում է ողջամիտ ժամկետներում՝ կապված է փորձաքննությանը տրամադրված փաստաթղթերի ծավալից և առաջադրված հարցերի քանակից:
Վերահսկողության արդյունքների հիմնավորումը և պատասխանատվությունը:	Արտաքին աուդիտի պարագայում պատասխանատվություն կրում է պայմանագրով նախատեսված դեպքերում, իսկ ներքին աուդիտի պարագայում պատասխանատվությունը սահմանվում է ղեկավարի համապատասխան հրամանով:	«Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 11-րդ հոդվածի համաձայն կրում է պատասխանատվություն:	ՀՀ քրեական օրենսգրքի 504-րդ հոդվածի համաձայն կրում է պատասխանատվություն:

Ինչ վերաբերում է ֆինանսական հետազոտության մեթոդաբանությանը, այնուամենայնիվ՝ *«Առաջադրված ֆինանսական հետազոտության կոնկրետ խնդիրների համար անհրաժեշտ է կառուցել փարբեր մեթոդների և գործիքակազմերի հաջորդական կիրառման որոշակիացված համակարգ, որն էլ իրենից ներկայացնում է «հետազոտության մեթոդաբանությունը», և հետևաբար, գործնականում այն թույլ է տալու ապահովել միասնական մեթոդական մոտեցում միատիպ խնդիրների լուծման համար»* [12, էջ 77]:

Այսպիսով, ֆինանսական վերահսկողության նպատակն ավելի կոնկրետ արտահայտված է վերահսկողության իրականացման առումով ուսումնասիրման, ստուգման և հետազոտության կատարման առաջադրանքներում, միևնույն ժամանակ՝ նպատակի իրագործումը կախված է վերահսկողության խնդիրների ճիշտ ձևակերպումից: Վերջիններս պետք է ընդունել որպես սահմանված իրավական նորմերի

համապատասխանության համատեքստում տվյալ վերահսկվող օբյեկտի գործունեության և վարքագծի վերահսկելիություն:

Գրականության ցանկ

1. “Лимская декларация руководящих принципов контроля”, принята IX Конгрессом Международной организации высших органов финансового контроля (ИНТОСАИ) в г. Лиме (Республика Перу) в октябре 1977г.

(<https://www.eurosai.org/handle404?exporturi=/export/sites/eurosai/.content/documents/others/ISSAI/ISSAI-1-Lima-declaration-Ruso.pdf>).
2. “Основы менеджмента” пер. с англ. / М.Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури. – М.: Дело, 1997 – 492 с. (http://lib.yasu.am/disciplines_bk/f61429a2f70582aeaf001f02c0a12e80.pdf).
3. Концептуальные основы контроля хозяйствующего субъекта, Г.И. Сухачева, Экономический анализ: теория и практика 12 (93) – 2007 (<https://cyberleninka.ru/article/n/kontseptualnye-osnovy-kontrolya-hozyaystvuyuschego-subekta>).
4. «Աուդիտ», Լ.Հ. Գրիգորյան և ուրշներ / Ուսումնական ձեռնարկ.- Եր.: «Տնտեսագետ», 2016:
5. «Աուդիտորական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 9-րդ և 10-րդ հոդվածներ:
6. «Հաշվապահական հաշվառման մասին» ՀՀ օրենքի 26-րդ հոդված:
7. «Ներքին աուդիտի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդված:
8. «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդված:
9. «Հայաստանի Հանրապետությունում ստուգումների կազմակերպման և անցկացման մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 8-րդ հոդված:
10. Пашюнас П. К., Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений (фрагменты), Вестник университета имени О.Е. Кутафина, 7/2018 (Пошюнас П.К. «Применение бухгалтерских познаний при расследовании и предупреждении преступлений», Вильнюс: Минтис, 1977г.-60с., <https://cyberleninka.ru/article/n/primenenie-buhgalterskih-poznaniy-pri-rassledovanii-i-preduprezhdenii-prestuplenii-fragmenty>).
11. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ, 257-րդ, 258-րդ և 259-րդ հոդվածներ, ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ, 40-րդ հոդվածներ, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 67-րդ, 90-րդ հոդվածներ:
12. Մամիկոնյան Կ.Հ., Ձեռնարկատիրական գործունեություն և ֆինանսներ: Ուսումնամեթոդական ձեռնարկ /Եր.: 2019.- 138 էջ/, էջ` 77:

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ АУДИТА, ФИНАНСОВОЙ ПРОВЕРКИ И ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ В КОНТЕКСТЕ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ ФИНАНСОВОГО КОНТРОЛЯ

Мамиконян К.О., Галстян Э.Л.

Статья посвящена одному из важных рычагов контролирования финансовой системы - финансовому контролю, в основе которого лежат методы как изучения бухгалтерских документов, так и получения фактических данных, в дальнейшем используемых для выявления финансовых нарушений и получения основанных на доказательствах выводов.

Отмечено, что финансовый контроль осуществляется посредством аудита, финансовой проверки, а также с помощью экономической экспертизы. Подчеркивается, что между методами реализуемого финансового контроля нет чётких границ, последние включают в себя также элементы других методов, многие из которых взаимосвязаны, что позволяет выбрать и построить определённые системы (методологии) последовательного применения различных методов и инструментов, при решении сходных задач.

В статье приведен сравнительный анализ целей и функций аудита, финансовой проверки и экономической экспертизы, что с точки зрения осуществления контроля выражается в задачах изучения, проверки, выполнения исследований и правильной постановки контрольных задач.

Ключевые слова: *финансовый контроль, аудит, финансовая проверка, экономическая экспертиза, финансовые исследования, методология.*

COMPARATIVE ANALYSIS OF AUDIT, FINANCIAL VERIFICATION AND ECONOMIC EXPERTISE IN THE CONTEXT OF FINANCIAL CONTROL

Mamikonyan K., Galstyan E.

The article is devoted to one of the important levers for controlling the financial system - financial control, which is based on the methods of both studying accounting documents and obtaining actual data, which are further used to identify financial violations and draw conclusions based on evidence.

It is noted that financial control is carried out through audit, financial verification, as well as through economic expertise. It is emphasized that there are no clear boundaries between

the methods of implemented financial control, the latter also include elements of other methods, many of which are interrelated, which allows you to select and build certain systems (methodologies) for the consistent application of various methods and tools when solving similar problems.

The article provides a comparative analysis of the goals and functions of audit, financial verification and economic expertise, which, from the point of view of control, is expressed in the tasks of studying, verifying, performing research and correctly setting control tasks.

Keywords: *financial control, audit, financial verification, economic expertise, financial study, methodology.*

Ներկայացվել է խմբագրության 18.10.2022

Ընդունվել է տպագրության 24.11.2022